

РОЗДІЛ 1

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ВНЗ

УДК 378.1

Борейко В. І., д.е.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** В статті проведено аналіз нововведень в системі вищої освіти України, започаткованих імплементацією Болонської конвенції та запровадженням нової редакції Закону України «Про вищу освіту». Розкрито причини, які спонукали європейські країни до підписання Болонської конвенції. Обґрунтовано, що в нашій країні частина положень Болонської декларації реалізувалася формально. Висвітлено нововведення Закону України «Про вищу освіту», направлені на усунення існуючих недоліків. Розроблено рекомендації щодо підвищення якості вищої освіти в нашій країні.*

***Ключові слова:** вища школа, якість вищої освіти, Болонська конвенція, мобільність викладачів та студентів, автономія навчальних закладів.*

***Аннотация.** В статье проведен анализ нововведений в системе высшего образования Украины, начатых имплементацией Болонской конвенции и введением новой редакции Закона Украины «О высшем образовании». Раскрыты причины, которые побудили европейские страны к подписанию Болонской конвенции. Обосновано, что в нашей стране часть положений Болонской декларации реализовалась формально. Освещены новшества Закона Украины «О высшем образовании», направленные на устранение существующих недостатков. Разработаны рекомендации по повышению качества высшего образования в нашей стране.*

***Ключевые слова:** высшая школа, качество высшего образования, Болонская конвенция, мобильность преподавателей и студентов, автономия учебных заведений.*

***Annotation.** The article analyzes innovations in the system of higher education of Ukraine, initiated by the implementation of the Bologna Convention and the introduction of a new version of the Law of Ukraine «On Higher Education». The reasons that led the European countries to sign the Bologna Convention were revealed. It is substantiated that in our country a part of the Bologna Declaration provisions was implemented formally. The innovations of the Law of Ukraine «On Higher Education», aimed at eliminating existing*

disadvantages, are considered. Recommendations for improving the higher education quality in our country are developed.

Keywords: *higher education, higher education quality, Bologna convention, teachers and students mobility, educational institutions autonomy.*

Інтенсивне запровадження нашою країною загальноєвропейських та загальносвітових правових, економічних, екологічних, соціальних, освітніх, медичних та інших стандартів у різноманітні сфери суспільного життя, вимагає від неї підготовки нових висококваліфікованих спеціалістів, які будуть здатні переносити ці стандарти на українські терени. В контексті зазначеного Україна долучилася до положень та вимог Болонської декларації, запровадила нову редакцію Закону України «Про вищу освіту» [1] та трансформує середню освіту.

Проте освітянські перетворення в нашій країні поки що не принесли відчутних результатів, якість вищої освіти, яку отримують випускники вітчизняних вищих начальних закладів, досить часто, залишається низькою, молоді спеціалісти не мають навиків самостійного проведення наукових досліджень, практичного досвіду і вміння самовдосконалюватися. Це спричиняє для них проблеми з працевлаштуванням, особливо, з отриманням першого робочого місця. Тому не дивно, що значна частина випускників українських університетів ніколи не працювала за фахом, а отже, держава та батьки дарма витратили кошти на їхню підготовку.

Занепокоєність рівнем вищої освіти в Україні зумовила значну кількість досліджень та публікацій провідних вітчизняних вчених на означену тематику. Свої праці цій проблемі в останні роки присвятили: В. Андрущенко, В. Астахова, Л. Губерський, Н. Дем'яненко, М. Євтух, В. Кремінзь, О. Линовицька, В. Луговий, В. Мадзігон, Є. Подольська, А. Похресник, В. Рябченко, Д. Свириденко, П. Сікорський та багато інших вчених.

Так, наприклад, В. Андрущенко, критично аналізуючи досягнення нашої країни в запровадженні положень Болонської конвенції та проблеми імплементації мобільності в українському просторі вищої освіти, справедливо зазначає: «Сподіваємося, що стратегічний європейський вектор галузі вищої освіти, декларований Україною, дозволить незабаром приєднатись на якісному рівні до Європейського простору вищої освіти, що об'єднає понад шість тисяч освітніх інституцій та, відповідно, більше 30 мільйонів студентів, що за кількісними та якісними показниками слугує привабливою можливістю для нашої освітньої системи долучитись до конкурентної боротьби на ринку надання освітніх послуг та академічної мобільності» [2, с. 6].

На думку О. Линовицької, «Модернізація системи вищої освіти в Україні (Закон «Про вищу освіту» та ряд нормативних актів Міністерства і науки) має спільні ознаки з Болонським процесом (уведення ступеневої вищої освіти), але у більшості випадків вона йому не відповідає. Це пов'язано з

тим, що вихідні концепції такої модернізації не були зорієнтовані на інтегрування національної системи освіти в європейський простір» [3, с. 20].

Отже, провідні вітчизняні науковці критично характеризують зміни та трансформації, які здійснюються в системі вищої освіти України, що визначило актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є проведення аналізу нововведень в системі вищої освіти України, започаткованих імплементацією Болонської конвенції та запроваджених новою редакцією Закону України «Про вищу освіту», а також розроблення рекомендацій щодо підвищення її якості.

Намагання України наблизитися до європейського освітнього простору зумовили її у 2005 році приєднатися до вимог Болонської декларації, яка, в свою чергу, ставила за мету уніфікувати систему вищої освіти в Європі.

Болонська конвенція, яка передбачає зближення різних освітнянських шкіл, уніфікацію організації навчального процесу та формування єдиного освітнього простору, була підписана у 1999 році 29 європейськими країнами.

До основних причин, які зумовили цей процес, відносяться:

– докорінні перетворення в економічних системах розвинених країн: швидке удосконалення виробництва на основі новітніх інформаційних технологій, скорочення циклів виробництва товарів та термінів їх життя;

– збільшення конкуренції у науковій сфері. Сьогодні виграє той, хто здатен швидше розробити і впровадити у виробництво новий товар. Тому, фірми прагнуть брати на роботу не просто освічених спеціалістів, а молодь до 30 років, яка здатна до нестандартного творчого мислення;

– внутрішня «замкнутість» системи освіти – підготовка фахівців у вищих навчальних закладах (ВНЗ) здійснюється без врахування вимог роботодавців та ринків праці;

– відставання європейських країн за показниками, які характеризують систему освіти від США (Частка підготовлених фахівців, що мають вищу освіту в Європі вдвічі нижча, ніж в США. В США навчається значно більше студентів-іноземців, ніж в Європі, що свідчить про більшу привабливість американських ВНЗ. США щороку виділяють на науку більше 3 % валового національного доходу, тоді як країни Європи в середньому 1,9 %);

– прагнення європейських країн об'єднати свої розрізнені потенціали в єдиний економічний механізм (Цьому заважали проблеми пов'язані з різними рівнями підготовки фахівців в європейських країнах, відмінністю дипломів про вищу освіту та розбіжностями в трудових законодавствах європейських країн, що стало на перешкоді переміщенню населення в межах Європи з метою одержання роботи).

Це загрожувало втратою конкурентоспроможності товарів європейських країн та їх відставання від інших країн, передусім від США та Японії.

Для недопущення цього європейським країнам, *на першому етапі*, необхідно було наблизити рівні освіти в різних державах, створити

загальноєвропейську систему освіти з порівнянними національними переліками напрямів підготовки, близькими термінами навчання та високою якістю підготовки фахівців.

На другому етапі – передбачалося скоригувати національні законодавства про працю таким чином, щоб випускник будь-якого університету Європи зміг одержати роботу в будь-якій країні Європи.

Відповідно до цього, були сформовані такі *цілі Болонського процесу*:

1) підвищення якості освітніх послуг та набуття європейською освітою незаперечних конкурентних переваг порівняно з іншими країнами;

2) розширення доступу до європейської освіти всіх бажаючих з різних країн;

3) формування єдиного ринку праці вищої кваліфікації в Європі;

4) розширення мобільності (можливості для вільного переміщення) студентів та викладачів між країнами підписантами Болонської декларації;

5) прийняття порівняльної системи ступенів вищої освіти з видачею зрозумілих в усіх країнах Європи додатків до дипломів.

Для досягнення цих цілей учасники Болонської декларації зобов'язувалися протягом 10 років (до 2010 року) привести свої освітні системи у відповідності до єдиного стандарту, що в більшій частині було зроблено.

Як відомо, ключові положення Болонської конвенції зводяться до шести основних позицій:

1. *Введення двох циклів навчання*: перший цикл – для одержання ступеня бакалавра з тривалістю навчання 3–4 роки; другий цикл – для одержання ступеня магістра – 1–2 роки навчання після бакалаврату;

2. *Введення кредитної системи*. Передбачалося ввести в усіх національних системах освіти *єдину систему обліку трудомісткості навчальної роботи* в кредитах і зробити цю систему накопичувальною, здатною працювати в рамках концепції «навчання протягом всього життя». При цьому навчальний рік повинен бути еквівалентний 60 кредитам по 36 годин;

3. *Контроль якості освіти*. Оцінка якості освіти повинна ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях та навичках, які набули випускники. Передбачалося встановлення стандартів транснаціональної освіти. Оцінку, якості знань випускників повинні давати *акредитаційні агентства, незалежні* від національних урядів та міжнародних організацій. При цьому у всіх країнах повинна бути запроваджена 100-бальна шкала оцінювання знань студентів, за якою мають оцінюватися всі види роботи студентів – аудиторна, самостійна та індивідуальна роботи, проводиться поточний та підсумковий контроль;

4. *Розширення мобільності*. Передбачалося розширення мобільності (вільного переміщення) студентів та викладацького складу між Європейськими країнами, а також внесення змін до національних законодавчих актів у галузі працевлаштування іноземців;

5. *Забезпечення працевлаштування випускників.* Для цього знання випускників повинні вільно застосовуватися і використовуватися в усій Європі. Всі академічні ступені та інші кваліфікації, отримані в країнах підписантах Болонської конвенції, мають визнаватися на всьому Європейському ринку праці;

6. *Забезпечення привабливості європейської системи освіти.* Вважається, що реалізація Болонських принципів зробить європейську освіту привабливою для іноземців та сприятиме залучення в Європу великої кількості студентів з інших регіонів світу [4].

Після приєднання 19 травня 2005 року до Болонського процесу Україна почала впроваджувати вимоги Болонської декларації. Проте, це впровадження досить часто носило формальний характер, оскільки:

- не було скасовано освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліст (в Європі бакалавр вважається фахівцем із повнотою вищою освітою, тоді як в Україні така освіта вважалася базовою вищою);

- не було забезпечено реальну мобільність (вільне переміщення) студентів (з зарахуванням предметів отриманих у попередньому закладі) та викладачів між ВНЗ України, не говорячи вже про їх вільне переміщення в межах Європи;

- підготовка фахівців ВНЗ України здійснювалася виходячи із їхнього власного бачення та популярності певної спеціальності серед абітурієнтів, а не з потреб національної економіки;

- не було проведено об'єднання навчальних дисциплін, що приводило до дроблення курсів та порушення вимог Болонської декларації – не більше шести навчальних дисциплін для студентів в семестр та не більше 16 аудиторних годин для них на тиждень, а також не більше чотирьох навчальних дисциплін, розміром 3,5–4 кредити, які викладає викладач;

- відповідно до традицій західних університетів читати основні курси повинні активні науковці-дослідники, які *друкують свої роботи у провідних журналах світу*, тоді як в українських ВНЗ, досить часто, викладають викладачі, які науковими дослідженнями не займаються;

- недостатньо організована самостійна та індивідуальна робота студентів (досить часто остатннє – виконання контрольних, курсових, розрахункових робіт, взагалі не передбачається в навчальних та робочих планах);

- досить часто не забезпечується початкова (на початку семестру) та поточна поінформованість студентів про критерії оцінювання, можливість та фактично набрані ними бали;

- далеко не всі українські університети та інститути видають своїм випускникам додатки до дипломів, які визнаються в Європейських країнах.

Усунути ці недоліки був покликаний Закон України «Про вищу освіту» [1], який був прийнятий 1 липня 2014 року. Так, згідно положень цього закону передбачалося:

– створення незалежного, з широкими повноваженнями, включаючи перевірку наукових робіт на антиплагіат, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти;

– розширення автономії вищих навчальних закладів, яка полягає в наданні їм більших повноважень у виборі керівників ВНЗ та розпорядженні заробленими коштами, отриманні можливості самостійно присуджувати наукові ступені, затверджувати навчальні плани та програми;

– скасування наукового ступеня «кандидат наук» та введення замість нього осітньо-наукового ступеня «доктор філософії», із збільшенням терміну навчання в аспірантур із трьох до чотирьох років;

– скасування освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», вилучення рівня молодшого спеціаліста та запровадження взамін ступеня молодшого бакалавра як скороченого циклу підготовки бакалаврів;

– зменшення кількості годин навчального навантаження викладачів на одну ставку з 900 год. до 600 год. та навантаження на студентів (кількість годин в одному кредиті змінено з 36 до 30);

– створення умов для збільшення мобільності студентів і викладачів;

– автоматичного розміщення місць державного замовлення для підготовки вітчизняними ВНЗ спеціалістів для національної економіки;

– отримання можливості вітчизняними ВНЗ з надавати послуги із здобуття вищої освіти за програмами, узгодженими з іноземними вищими навчальними закладами, які акредитовані в іноземних країнах, залучати до викладання навчальних дисциплін випускників та професорів з інших країн.

Однак, хоча після затвердження Верховною Радою України зазначеного закону пройшло більше трьох років, окремі його положення і нині не втілені в життя. Так, до цього часу практично не запрацювало Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; відсутній новий документ, який би регламентував роботу постійно діючих та разових спеціалізованих вчених рад; відсутній реальний механізм забезпечення мобільності викладачів та студентів в українському та європейському освітньому просторі; в стадії апробації знаходиться питання незалежного зовнішнього оцінювання знань випускників окремих спеціальностей бакалаврату і лише при їх вступі в магістратуру; відсутнє таке оцінювання для фахівців-випускників магістратури, не відбулося реальне зрівняння в правах державних та приватних вищих навчальних закладів, наприклад, в отриманні замовлення на підготовку спеціалістів за державні та регіональні кошти; відсутні реальні механізми забезпечення випускників вітчизняних вищих навчальних закладів першими робочим місцем.

Відповідно, всі зазначені вище чинники, негативно впливають на якість вітчизняної вищої освіти, звужують можливості для отримання випускниками вітчизняних ВНЗ робочих місць в країнах Європейського Союзу, зменшують зацікавленість в отриманні вищої освіти в Україні

громадян інших країн. Тому, з метою підвищення якості вітчизняної вищої освіти Україні необхідно:

- в короткий термін розробити нормативні документи, які впливають з необхідності комплексної імплементації положень нової редакції Закону України «Про вищу освіту»;

- Міністерству освіти і науки України провести моніторинг кількості ліцензованих у вітчизняних ВНЗ місць для надання послуг із здобуття вищої освіти та привести їх у відповідність для забезпечення конкурсу на одне ліцензоване місце та здорової конкуренції між українськими вищими навчальними закладами;

- розробити реальний механізм мобільності викладачів та студентів вітчизняних ВНЗ в українському та європейському освітньому просторі;

- запровадити зовнішнє незалежне оцінювання знань випускників, які навчаються за програмами бакалавра та магістра, в першу чергу проводячи таке оцінювання для випускників, які навчалися за бюджетні кошти або, які поступають на роботу в бюджетні установи;

- запровадити відкритий розподіл місць на державне замовлення із підготовки спеціалістів вищими начальними закладами пропорційно кількості ліцензованих у них місць та їхнього рейтингу серед вітчизняних ВНЗ, незалежно від форми їхньої власності;

- розробити державну і регіональну програму забезпечення на конкурсній основі випускників вітчизняних ВНЗ першим робочим місцем;

- передбачити державну фінансову підтримку вітчизняних ВНЗ, які надають послуги із здобуття вищої освіти громадянам інших країн.

Спеціалістам, які сьогодні здобувають вищу освіту в українських ВНЗ, потрібно буде забезпечувати економічний та соціальний розвиток нашої країни в найближчі десятиліття, тому підготувати їх компетентними та висококваліфікованими – завдання вітчизняної вищої школи.

Подальші розвідки потрібно направити на дослідження та впровадження в Україні досвіду з організації вищої освіти в провідних країнах світу.

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556–VII.
2. Андрущенко В. Академічна мобільність в українському просторі вищої освіти : реалії, виклики та перспективи розвитку / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2016. – № 2. – С. 5–11.
3. Линовицька О. Державна політика в галузі освіти : документи, норми, принципи / О. Линовицька // Вища освіта України. – 2016. – № 4. – С. 15–20.
4. Болонська декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molod.sumy.ua/korysna-informatsiia/bolonskyi-protses/item/85-bolonska-deklaracziya.html>

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.